

Козюра І. В., доктор наук з державного управління, кандидат істор. наук, професор ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
ivko@ukr.net

МАЛОДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА ДМИТРА БАГАЛІЯ: АДМІНІСТРАТИВНО- КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті, автором якої започатковано новий напрям у галузі державного управління та місцевого самоврядування – адміністративне краєзнавство, невід’ємною складовою якого є історична біографістика, порушується питання про малодосліджені сторінки життєдіяльності видатного українського вченого, краєзнавця, державного і громадського діяча, академіка Дмитра Івановича Багалія, зокрема, на Полтавщині.

Ключові слова: Дмитро Багалій, адміністративне краєзнавство, історична біографістика, Полтавщина

В статтю, автором которой положено начало новому направлению в сфере государственного управления и местного самоуправления – административному краеведению, неотъемлемой составляющей которого является историческая биографистика, ставится вопрос о малоисследованных страницах жизнедеятельности выдающегося украинского ученого, краеведа, государственного и общественного деятеля, академика Дмитрия Ивановича Багалія, в частности, в Полтавском крае.

Ключевые слова: Дмитрий Багалей, административное краеведение, историческая биографистика, Полтавская область.

The paper deals with the issues of little-researched pages of the life and public activity of an outstanding Ukrainian scientist, local historian, state and public figure, academician Dmytro Bahalii, particularly in Poltava region. The author of the article initiated the new research direction in the field of public administration and local self-government – administrative local studies. The historical biographistics is an integral part of it.

Key words: Dmytro Bahalii, administrative and local history, historical biographistics, Poltava region.

60 років тому, 21 грудня 1957 р., свою доповідь на урочистій конференції УВАН у Нью-Йорку з нагоди сторіччя народження Дмитра Івановича Багалія професор Олександр Петрович Оглоблін завершив словами, зверненими до нас: «*Поймут-ли, оцелят-ли (нас) грядущие поколения?*» – з тугою і сумом питає колись Герцен. Сучасне українське покоління це не знає й не може як-слід оцінити Багалія. Але ті, що прийдуть після нас, дай Боже, щоб вони були кращі, розумніші, щасливіші, ті, які побачать в історичному світлі й перспективі, зрозуміють не тільки саму постать Багалія, але й тих і те, що він по собі залишив, – ті відміряють повною і справедливою мірою діло, яке зробив Дмитро Іванович Багалій для української історичної науки, української культури, цілого українства та його національно-державного відродження [5, с. 93].

Тому, в плані адміністративно-краєзнавчих досліджень, великий інтерес викликає малодосліджена насичена і плідна громадська діяльність вченого наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., в якій активно проявлявся «український струмінь».

Так, обіймаючи в 1905-1910 рр. посаду ректора Харківського університету, Д. І. Багалій доклав чимало зусиль для того, щоб розпочати викладання в ньому українознавчих дисциплін українською мовою. З ім'ям ученого пов'язано також рішення вченої ради університету, єдиного з вищих навчальних закладів, що існували тоді на терені України в складі Російської імперії, в часи царської реакції, надати почесні докторські дипломи видатним вченим-українознавцям І. Я. Франку, М. С. Грушевському та О. Я. Єфименко. Будучи ректором, Д. І. Багалій неодноразово рятував від переслідувань українських студентів (див. підрозділ «Мое ректорування» «Автобіографії» вченого 1927 р. [1, с. 90-94].

Ще чекає свого ґрунтовного висвітлення період перебування Д. І. Багалія на посаді міського голови Харкова в 1914-1917 рр. У той час, як свідчать записи в журналах міської думи, йому, насамперед, постійно доводилося вирішувати питання забезпечення жителів міста, що почало голодувати, продуктами харчування. Та це не завадило вченому і посадовій особі «багато прислужитися до росту промислового Харкова як індустріальної столиці України, і перетворення його на важливий центр української культури і українського наукового відродження» [1, с. 97]. Досить лише навести один промовистий факт: у 1917 р., при шкільній комісії Харківської думи було створено підкомісію, яка розпочала навчання українською мовою в початкових класах, влаштувала курси українознавства для

вчителів, розпочала забезпечення шкіл українськими підручниками [6, с. 114].

Недостатньо вивчена і політична діяльність науковця. Під час революції 1905 р. в Російській імперії Д. І. Багалій був обраний членом комісії виборців до І Державної думи, а згодом увійшов до складу Державної ради, де кілька разів виступив з промовами українською мовою. Після розпуску І Державної думи Д. І. Багалій, разом з п'ятьма іншими обранцями від університетів і Академії наук, демонстративно вийшов зі складу Державної думи. Це був мужній вчинок людини, якій у 1915 р. «пропонували навіть викладати історію царевичу Олексію, тобто були готові допустити в імператорську сім'ю» [2, с. 5].

Ще чимало «білих плям» залишається у висвітленні життєдіяльності вченого в період українських національно-визвольних подій 1917-1922 рр. Відомо, що Д. І. Багалій відкрито висловився на підтримку Центральної Ради. Тоді ж він почав вести навчальний процес і друкувати свої твори українською мовою. У листопаді 1917 р. Дмитро Іванович прийняв від Центральної Ради призначення на посаду губернського комісара народної освіти. На цій новій для себе посаді він надав передусім увагу українізації шкіл у повітах Харківської губернії. Ця сторінка його діяльності ще мало досліджена й вивчена.

Маловідомою для широкого краєзнавчого загалу є і відмова академіка Д. І. Багалія, який мав багатий адміністративний досвід, від пропозиції гетьмана П. Скоропадського очолити уряд Української Гетьманської держави. Свою позицію вчений аргументував рішенням присвятити останок життя написанню історії України в 6 томах. Та це не завадило йому брати участь як українському експертові у мирових переговорах, які проводилися між Україною і Росією влітку 1918 р. («Мої спомини про недавнє-минуле» Д. І. Дорошенка) [3, с. 43].

Безперечно головною подією в житті Д. І. Багалія часів Української національної революції стала його участь у створенні та діяльності Української Академії наук. Окрім наукової та видавничої роботи в Харкові, організації УАН у Києві, вчений ще їздив до Полтави, допомагаючи місцевій громадськості у створенні вищого навчального закладу, основою якого повинен був стати історико-філологічний факультет, на якому Д. І. Багалій встиг розпочати новий лекційний курс і навіть погодився очолити кафедру історії України. Ця сторінка творчої біографії вченого теж залишається ще мало дослідженою. Невелика стаття В. М. Щербаківського «Український

університет у Полтаві. Спогади» дуже мало висвітлює цю тему [8, с. 11-12].

Огляд історіографії, присвяченої українському історику Д. І. Багалію, свідчить, що вона є доволі нечисельною і не охоплює усіх аспектів його різноманітної наукової та громадської діяльності [7]. Так, ще чекають свого предметного, ґрунтовного висвітлення діяльність вченого за радянської доби, його літературна творчість (Д. І. Багалій користувався псевдонімом Д. Чепурний). Уваги дослідників потребують також напрацювання науковця у галузі археографії, археології, архівознавства, етнографії тощо. Потреба з'ясувати ці проблеми та узагальнити напрацювання вчених за останній час є очевидною.

Широке поле діяльності відкривається і перед краєзнавцями на місцях. Наскільки цікавою і захоплюючою може бути ця робота, проілюструємо на прикладі однієї лише теми «Академік Д. І. Багалій і Лубенщина», над якою свого часу довелося працювати автору статті, і одного історичного документу – світлини «Родина Д. І. Багалія на дачі у Лубнах», яка зберіглася до наших днів у харківському будинку вченого, де мешкають його нащадки.

Коментуючи фото, правнучка історика Ольга Юріївна Багалій розповіла, що в 1880 р. випускник Київського університету і майбутній академік одружився з «гарною жінкою українкою» Марією Василівною Олександрівною. Налезала вона до славного козацького роду, започаткованого лубенським полковником Леонтієм Назаровичем Свічкою (тим самим, який зумів навіть залишити свій образ, поряд з Розп'яттям, на іконі кінця XVII ст.) Як свідчить «Малоросійський родословник» В. Л. Модзалевського, в 1724 р правнучка полковника Домнікія Василівна поєднала свою долю з військовим товаришем Іллею Андрійовичем Олександровичем, нащадком очільника Київського магістрату, продовживши династію Свічок-Олександровичів.

«Дружина Дмитра Івановича – Марія Василівна була також освітянкою, закінчила Вищі жіночі курси, займалася палеогеографією», – розповіла О. Ю. Багалій, – «саме вона, в повному розумінні цього слова, і була главою сім'ї вченого. Вона турбувалася про все: щоб був добре налагоджений побут, режим, здоровий спосіб життя. Щоб усе було так, як треба. А треба було щороку влітку виїжджати на дачу на відпочинок – так було прийнято. Але грошей не було. Тоді молода сім'я віддавала під заставу золоту медаль Дмитра Івановича, з якою він закінчив гімназію, і на ці гроші їздила відпочивати (найчастіше на Лубенщину – батьківщину Марії

Василівни). Медаль слугувала їм дуже довго. Коли Дмитро Іванович став уже забезпеченою людиною, він позичав її учням з такою ж метою. На жаль, медаль безслідно зникла під час війни» [4, с. 13].

Так багато інформації для роздумів може дати одна-єдина світлина, на якій зупинена мить історії, а біографія Д. І. Багалія – для розвитку адміністративно-краєзнавчих студій.

Література і джерала

1. Багалій Д. Автобіографія / Д. Багалій // Київська старовина. – 1992. – № 4 (295). – лип.-серп. – С. 62-95.
2. Дикань Ф. Д. Багалей: из «дворянжек» в легенды / Ф. Д. Дикань. – Режим доступа : http://www.mediaport.ua/articles/85123/dmitriy_bagaley_iz_dvornyajak_v_legendy
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920) / Д. І. Дорошенко. – 2-е вид. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1969. – 543 с.
4. Козюра І. Академік Дмитро Багалій у Лубнах / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – Лубни, 2013. – 6 лют. – № 5. – С. 13
5. Оглоблін О. Пам'яті Дмитра Багалія (1857-1932-1957) / О. Оглоблін / Дмитро Іванович Багалій і українська історична наука // Укр. історик. – 1998. – № 1. – С. 93-104.
6. Сорочан Н. Харківське товариство «Просвіта» і відродження української школи за доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) / Н. Сорочан // Наук. вісник Харківського державного університету : зб. наук. праць. – Серія: Історичні науки. – Вип. 1. – Х., 1998. – С. 113-115.
7. Стариков Г. Постаць Д. І. Багалія в українській історіографії / Г. Стариков // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 19. – С. 259-282.
8. Щербаківський В. М. Український національний університет у Полтаві. Спогади / В. М. Щербаківський ; відп. ред., упор. О. Б. Супруненко; авт. приміток та коментарів В. В. Коротенко, О. Б. Супруненко. – Полтава, 1997. – Препринт. Вип.2. – 40 с.